

Marcin Ciemniowski

Crime masala. Rozwój nurtu detektywistycznego w literaturze północnych Indii

Promotor pracy

dr hab. Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś, prof. UJ

Promotor pomocniczy

dr Kamila Junik

STRESZCZENIE

Rozprawa traktuje o fikcji kryminalnej, która na przełomie XIX i XX wieku powstawała w językach urdu oraz hindi. Jej głównym celem nie jest wyłącznie opis i analiza omawianego zjawiska, ale także dopisanie istotnego rozdziału do historii literatury Indii Północnych. Lokalna fikcja kryminalna (nazywana powszechnie „detektywistyczną”) w opracowaniach współczesnej prozy północnoindyjskiej przeważnie bywa pomijana, a jej rola – z powodu rzekomo niskich walorów artystycznych – marginalizowana.

Wzmożone zainteresowanie fikcją kryminalną przypadło w Indiach na przełom XIX i XX wieku, kiedy to lokalni twórcy coraz odważniej i coraz chętniej skłaniali się ku pisaniu prozą, dotychczas niemalże nieobecną w tamtejszej literaturze. Można pokusić się więc o hipotezę, że kryminał – gatunek przemycony z Zachodu – mógł mieć realny wpływ na szereg stylistycznych i estetycznych zmian, jakie zachodziły wówczas na literackiej mapie Indii. Z tego powodu w pracy stawia się pytania o to, jakie korzyści dla dalszego rozwoju literatury północnoindyjskiej, o ile w ogóle da się jakiegokolwiek odnotować, płynęły ze spotkania z kryminałem? Czy znacząco zmienił się zakres tematyczny publikowanych wówczas utworów? I wreszcie: czy zmianie uległ także ich język literacki?

Ubogi stań badań nad kryminałem w hindi i urdu sam w sobie mógłby stać się problemem badawczym, dlatego pierwszy rozdział rozprawy został poświęcony pogłębionej rewizji historii literatury północnoindyjskiej, ze szczególnym uwzględnieniem podejścia badacza do lokalnych utworów o charakterze kryminalnym. Ci bowiem przeważnie postrzegali tę twórczość jako

kopię przybyłego z Zachodu gatunku, pobawioną historycznego i intelektualnego podłoża, który ukształtował go w Europie. Tego typu podejście można odnotować także w badaniach włoskiego literaturoznawcy Franco Morettiego, który opisał zasady funkcjonowania literatury na świecie (koncepcja zaczerpnięta z idei *Weltliteratur* Johanna Wolfganga Goethego). Co ciekawe, metoda Morettiego, zastosowana do badania sceny północnoindyjskiego kryminału, daje interesujący rezultat. Okazuje się bowiem, że literatura angielska niekoniecznie musiała mieć decydujący wpływ na rozwój lokalnej powieści. Ta obserwacja wymusiła z kolei pytanie o to, czy wpływy literatury zachodniej – głównie brytyjskiej – na literaturę Indii, w tym także lokalną fikcję kryminalną, były istotnie tak duże, jak zwykle się to dotychczas przedstawiać w opracowaniach poświęconych literaturze tego regionu.

Wyniki badań nad kryminałem pochodzącym spoza europejskiego kręgu kulturowego dowodzą, że na rozwój lokalnej literatury detektywistycznej znaczący wpływ miały mity oraz zastane formy narracyjne danego regionu. Wydaje się zatem, że do rozważań nad hindi- i urdujęzycznym kryminałem należy włączyć także badania nad zadomowioną na północnych terenach Indii perską tradycją dastanu (rozbudowanych romansów, często o fantastycznym charakterze). Wedle wszelkiego prawdopodobieństwa tradycja ta stanowiła jeden z najwcześniejszych przykładów utworów komponowanych prozą, z jakim spotkali się Indusi. Co więcej, zdaje się, że dastan odegrał sporą rolę w formowaniu elementów konstytutywnych lokalnej fikcji kryminalnej.

W okresie poprzedzającym brytyjski kolonializm pojęcie suspensu, tak istotne dla omawianego gatunku, było w zasadzie nieobecne w literaturze indyjskiej, niemniej pisarze z północy Indii ciepło przyjęli zagraniczną fikcję kryminalną, a wkrótce zaczęli tworzyć oryginalne fabuły w urdu i w hindi. Powstaje jednak pytanie, czy lokalni twórcy zaadaptowali także podstawowe założenia gatunku, czy po prostu bezrefleksyjnie imitowali obce kulturowo wzorce. Aby odpowiedzieć na tak postawione pytanie, w drugim rozdziale rozprawy przedstawiona została historia początków oraz rozwoju literatury kryminalnej na Zachodzie, ze szczególnym naciskiem na te elementy, które mogły realnie wpłynąć na kształt północnoindyjskiej fikcji kryminalnej. Podobną formę przybrał trzeci rozdział, w pełni już poświęcony rozwojowi literatury kryminalnej w hindi i w urdu. Dzięki temu możliwa stała się analiza podobieństw i różnic pomiędzy przybyłym z Europy gatunkiem a jego reprezentacją z północy Indii. Z kolei czwarty rozdział został w pełni poświęcony analizie kluczowych dla gatunku elementów – podjęte tam rozważania dotyczą istoty zbrodni i roli przestępcy w lokalnych utworach

kryminalnych, postaci detektywów oraz sposobów budowania narracji. Natomiast w piątym rozdziale wszystkie uprzednio podejmowane wątki zostały zawiązane i podsumowane. W tej części pracy rozstrzygnięta została także kwestia „indyjskości” (czyli wierności lokalnej tradycji) przemyconego do Indii i zaadaptowanego tam gatunku, co doprowadziło do refleksji nad terminem „crime masala”, od którego tytuł wzięła niniejsza rozprawa, jak również nad zasadnością tytułowania tego nurtu literackiego „detektywistycznym” a związanych z nim utworów „detektywistycznymi” – jak zwykli określać je współcześni zachodni i indyjscy badacze oraz krytycy literatury.

Rozprawa liczy łącznie 251 stron. Składa się na nią pięć rozdziałów, aneks z materiałem ilustracyjnym oraz bibliografia. Przedstawione w pracy badania mogą być istotne z dwóch powodów – po pierwsze: wpisują się one w prowadzone obecnie i zakrojone na szeroką skalę studia nad światową literaturą kryminalną; drugim zaś powodem, z pragmatycznego punktu widzenia ważniejszym, jest próba wypełnienia luki w badaniach nad rozwojem powieści realistycznej w literaturze Indii Północnych. Zaprezentowany w rozprawie materiał badawczy objął łącznie ponad osiemdziesiąt powieści i opowiadań drukowanych w indyjskich czasopismach literackich i wydanych w formie książkowej, jak również lokalne przekłady zagranicznych (głównie brytyjskich) powieści rozrywkowych. Najstarszy z analizowanych w pracy utworów pochodzi z lat osiemdziesiątych XIX wieku, a najmłodszy najprawdopodobniej z 1941 roku.